

ATATÜRK DÖNEMİNDE ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR: SÜREKLİLİK VE KATILIM

Seda ÖRSTEN ESİRGEN*

Özet

Lozan Antlaşması, Cumhuriyet döneminde eşitlik ve karşılıklılık esaslarına dayanan uluslararası hukuk gelişmelerine yön vermesi açısından da hareket noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu kapsama uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgütlere üyelikler de dahil olup, Antlaşma'nın 99., 100., 101-105. maddeleri ile Ek Ticaret Sözleşmesi'nin 14. maddesiyle, yeni kurulan Türk devleti, farklı konulara ilişkin sayılan çok taraflı antlaşma ve sözleşmelerin yeniden yürürlüğe girmesi ya da katılım sağlanması yönünde taahhüt altına girmiştir. Çalışmanın amacı, uluslararası hukuk açısından bir dönüm noktası olan Lozan Antlaşması'nın yeniden yürürlüğe girmesini veya ilk kez katılımı öngördüğü düzenlemelerin, ülkenin siyasi ve hukuki kuruluş sürecini de içinde barındıran Atatürk döneminde nasıl yer bulduğunun ortaya konulmasıdır. Bir başka deyişle, yüzyıl önce yeni Türk devletinin eşitlik ve bağımsızlık esasına dayalı olarak kurduğu uluslararası hukuk ilişkilerinde farklı iş birliği konularındaki uluslararası antlaşma ve uluslararası örgütlerin ne şekilde yer aldığı belirlenmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu tespit, bu düzenlemeler ve örgüt üyeliklerinin Cumhuriyet döneminde devletin iç hukukunun şekillenmesinde ve uluslararası ilişkilerinin yürütülmesinde ne ölçüde rol oynadığının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Lozan Antlaşması'nda yer verilen çok taraflı antlaşma ve sözleşmeler ile uluslararası örgüt üyelikleri, yerli ve yabancı hukuk literatüründe doğrudan bir araştırmaya konu olmamıştır. Bu açıdan çalışma, TÜBİTAK'ın ARDEB-1001 Programı çerçevesinde yürütülmekte olan 220K076 numaralı proje kapsamında da desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk hukuk tarihi, uluslararası hukuk, Lozan Antlaşması, uluslararası antlaşmalar, uluslararası örgütler.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, orsten@law.ankara.edu.tr

INTERNATIONAL TREATIES IN THE PERIOD OF ATATURK: CONTINUITY AND ACCESSION

Abstract

In the paper, the legal developments that emerged in the post-Lausanne period regarding the arrangements in the form of international treaties, agreements or protocols included in Articles 99 and 100 of the Lausanne Peace Treaty will be evaluated. In this respect, international treaties that are envisaged to be re-enacted within the framework of the Treaty of Lausanne or to which it has been decided to participate for the first time will be discussed among the international legal developments of the Atatürk period. Therefore, the aim of the paper is to determine how international agreements and international organizations on different cooperation issues take place in the international legal relations established by the new Turkish state based on equality and independence a century ago. This determination is also important in terms of understanding the extent to which the said regulations and membership of the organization played a role in the formation of Turkish law and international relations in the Republican period. Consequently, it will be tried to reveal what kind of transformation was carried out in the field of international law during the Ataturk period through the mentioned international treaties and international organizations. However, in the Republican era, besides the political and legal developments in question, the multilateral treaties and agreements included in the Treaty of Lausanne have not been the subject of a direct research in the legal literature. In this direction, the study is also supported within the scope of the project numbered 220K076, which is being carried out within the framework of TUBITAK's ARDEB-1001 Program.

Keywords: Turkish legal history, international law, Treaty of Lausanne, international treaties, international organizations.

GİRİŞ

Lozan Barış Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasının ardından, yeni kurulan Türk Devleti'nin uluslararası hukuk açısından kurucu senedi kabul edilmiş; Antlaşma'nın yürürlüğe girişiyle beraber, çeşitli konularda farklı siyasi ve hukuki mücadeleler de başlamıştır. Musul meselesi, etabli sorunu ya da karma hakem mahkemeleri, bu mücadelelere örnek gösterilebilir.

Ancak aynı zamanda Lozan Antlaşması'nda birçok konuda farklı düzenlemelere yer verilmiş; uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler ile uluslararası örgüt üyelikleri de bu açıdan ele alınmıştır. Lozan Antlaşması'nın 99., 100., 101.-105. maddeleri ile Ticaret Sözleşmesi'nin 14. maddesi, sağlık, tarım, insan ticareti, ulaşım, haberleşme gibi konulara ilişkin olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkan teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı iş birliklerine dayanan çok sayıda düzenlemeyi içermektedir. Bu düzenlemelerin bir kısmı, Osmanlı döneminde taraf olunmuş ve yürürlüğe girmiş olup, Lozan Antlaşması'nın 99. maddesinde yeniden yürürlüğe girecek şekilde yer bulmuştur. 99. maddede antlaşmaların yeniden yürürlüğe girme meselesi, Lozan Antlaşması'nın Türk hukuk tarihi açısından halefiyet ve devamlılık tartışmalarının odak noktalarından birini oluşturması açısından da ayrıca önem arz etmiştir.¹

Bir kısmı Osmanlı döneminde de yürürlükte olan bu uluslararası antlaşma ve sözleşmelerin, yeni kurulan Türk devletinin uluslararası ilişkilerinde etki yaratıp yaratmadığı ya da bu düzenlemelere Cumhuriyet yönetiminin yaklaşım şekli, bugüne kadar literatürde ele alınmamıştır. Atatürk dönemiyle sınırlandırılan bu çalışmayla, devletin kuruluş döneminde uluslararası hukuk açısından sürdürülen bir birikimin ya da yeni katılım sağlanan bir oluşumun varlığı araştırılacaktır.

Bilindiği üzere, T.B.M.M.'nin kuruluşunun ardından, Ankara Hükümeti'ni Türk milletinin hem meşru, hem de kanuni hükümeti olarak ilk kez Afganistan (1 Mart 1921) ve Sovyet Rusya (16 Mart 1921) tanımışlardır. 13 Ekim 1921 tarihinde Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Sovyet Rusya ile imzalanan Kars Antlaşması da, aynı çerçevede önem arz etmektedir. Ancak 21 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşması, T.B.M.M.

¹ Detaylı bilgi için bkz. Seda ÖRSTEN ESİRGİN, "Lozan Barış Antlaşması Çerçevesinde Halefiyet ve Devamlılık Tartışmaları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 72, S 1, 2023, s. 381-415.

Hükümeti'nin tanınması açısından ayrı bir öneme sahiptir.² Zira bu anlaşma, ileride Lozan Antlaşması'nın da taraflarından birini oluşturacak Avrupa devletlerinden biriyle gerçekleşmiştir.

Milli Mücadele'de elde edilen askerî başarı, Lozan görüşmelerinin yolunu açarken, saltanatın kaldırılmasıyla, ülkede var olan siyasi parçalanmışlık sona ermiş ve milletin temsilcilerinin uluslararası siyasette tek temsilci olarak yer almalarını sağlamıştır. Kasım 1922'de başlayan barış görüşmeleri, yeni Türk devletinin her alanda eşitlik ve bağımsızlık elde etmesini sağlayacak şekilde diplomatik zaferle sonuçlanırken, Cumhuriyetin ilanı yeni Türk devletinin siyasî geleceğini belirlemiştir.

Lozan Antlaşması'nda Yer Verilen Uluslararası Antlaşmalar ve Sözleşmeler

Atatürk'ün kurucu cumhurbaşkanı olduğu Cumhuriyetin ilk on beş yılı, atılan birçok önemli siyasî, hukukî, ekonomik ve toplumsal adımı içinde barındırırken, uluslararası hukuk alanında da birbirinden farklı, çok sayıda gelişmeyi kapsamaktadır. Bu gelişmeler arasında Lozan Antlaşması'nın 99., 100., 101.-105. maddeleri ile Ticaret Sözleşmesi'nin 14. maddesinde yeniden yürürlüğe girmesi ya da ilk kez katılım sağlanması taahhüt edilen uluslararası antlaşma ve sözleşmeler ile uluslararası örgüt üyelikleri de yer almaktadır.

Yeniden yürürlüğe girmesi öngörülenler açısından bakıldığında, Osmanlı döneminde modern devletler hukuku ilkeleri çerçevesinde bu antlaşmalara taraf olduğu, uluslararası örgütlere üyeliklerin gerektirdiği hak ve yükümlülüklerin bu ilkeler doğrultusunda karşılıklı olarak belirlendiği ve yürütüldüğü görülmektedir. Bu açıdan Osmanlı Devleti, geçmişi yüzyıllara dayanan ve zaman içinde dönüşüm geçiren kapitülasyon anlaşmaları dışında, eşitlik ve karşılıklılık doğrultusunda, iş birliği gerektiren konularda uluslararası hukuk gelişmelerinin de içinde yer almıştır. Böylece gerek hukuk, gerek tarih literatüründe kapitülasyonlar çerçevesinde şekillenen uluslararası hukukun Türkiye'deki tarihsel birikiminin farklı bir yönden ortaya konulması da mümkündür. Bu doğrultuda, çalışmayla amaçlanan özgünlük de yaratılmış olmaktadır.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti, onaylamamakla birlikte, birçok uluslararası antlaşma ve sözleşmenin imzalandığı toplantıya da katılmış; çok

² Cemil BİLSEL, "Türkiye'nin Beynelmîlel Hayatı", *Milletlerin Hukuki Hayatı Serisinden Türkiye*, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 405, 406.

tarafli düzenlemelerle ele alınan güncel gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu durum, Cumhuriyet döneminde konu tekrar gündeme geldiğinde, belirli bir tecrübeyle yaklaşılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim bazı noktalarda Osmanlı döneminde yöneltlen çekincelerin Cumhuriyet döneminde de aynı şekilde ileri sürüldüğü görülmektedir. Fikri mülkiyet, bu konuda örnek gösterilebilir.

Bu doğrultuda, Lozan Antlaşması, uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgüt üyelikleri açısından -halefiyet/devamlılık tartışmalarından bağımsız olarak- uluslararası hukukta dikkate değer bir köprü işlevi görmektedir. Zira toplantılara davet, temsilci seçimi ve yetkilendirilmesi, müzakerelerin yürütülmesi, ortaya çıkan düzenlemenin imza ve onay süreçleri ile çekince ileri sürülmesi gibi hususlar konusunda Osmanlı döneminden belirli bir tecrübe elde edildiği, onaylanmasa dahi konuyla ilgili bilgi birikimi yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan Lozan Antlaşması'nda verilen taahhütler, elde edilen tecrübe ve bilgi birikiminin Cumhuriyet dönemine yansımaları mümkün kılmıştır.

Ancak Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefinin önemli bir parçası olarak değerlendirilebilecek uluslararası antlaşma ve sözleşmeler ile uluslararası örgüt üyelikleri konusunda, gerek iç hukuk, gerek uluslararası hukuk açısından Cumhuriyet yönetiminin yaklaşımının araştırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda 1923-1938 yılları arasında atılan adımların arşiv belgeleri ışığında incelenmesi, konuyla ilgili izlenen politikayı ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

Lozan Antlaşması'nın Ardından Uluslararası Antlaşmalar Açısından Süreklilik ve Katılım

Lozan Antlaşması, 20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923 arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda imzalanan ve sadece hukuk tarihi değil, siyasi ve ekonomik tarih açısından ulusal ve bölgesel nitelikte birçok dinamiği içinde barındıran bir uluslararası antlaşmadır. Türk Hükümeti, yeni kurulmakta olan devletin uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde Konferansın başından itibaren her türlü gelişmeyi yakından takip etmiştir.

Bu açıdan Lozan barış görüşmeleri devam ederken dahi, çeşitli alanlarda gerçekleştirilen uluslararası toplantılara katılım konusunun Ankara'nın gündeminde olduğu görülmektedir.

Örneğin, 9 Ocak 1923 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, posta ve telgraf konusundaki uluslararası düzenlemelerle ilgili olarak Lizbon'daki gelişmeleri takip etmiş; posta konusunda İsviçre Hükümetine, telgraf

konusunda ise Portekiz Hükümetine siyasî yoldan bilgi vermek gerektiği, ayrıca Posta Birliği'ne ödenecek iştirak hissesinin 1. sınıf üyelik çerçevesinde belirlenebileceği yönünde karar almıştır.³

Ocak 1923'te gündeme gelen söz konusu posta ve telgraf düzenlemeleri, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nda yer almıştır.

Antlaşma'nın imzalanmasından yaklaşık bir ay sonra, Lozan Antlaşması'nın 100. maddesinin 6. fıkrasında yer verilen müstehcen yayınlara ilgili 1910 tarihli Sözleşme, 31 Ağustos 1923 tarihinde Cenevre'de toplanan Konferans'ta yeniden ele alınmış ve 12 Eylül 1923 tarihinde yeni bir Sözleşme meydana getirilmiştir. Konferans'ta alınan kararların 31 Mart 1924 tarihine kadar imzalanması mümkün kılınmış; bu süre içinde Türkiye adına imzalamak üzere Bern maslahatgüzarı Rüştü Bey görevlendirilmiştir.⁴ 1923 tarihli Sözleşme'nin onaylanması, 1910 tarihli Sözleşme'yi de kapsadığından (md.10), T.B.M.M. tarafından 1 Haziran 1926 tarihinde 886 sayılı Kanun'la⁵ gerçekleşen onay işlemiyle, Lozan Antlaşması'nın 100. maddesinin 6. fıkrasında kabul edilen katılım da sağlanmıştır.

Görüldüğü üzere, Lozan Antlaşması'nın oluşum ve imzalanması süreci, Türk Hükümeti'nin uluslararası hukukun barındırdığı yeni gelişmeleri de eş zamanlı takibiyle birlikte yürütülmüştür.

Lozan Antlaşması, T.B.M.M. tarafından 23 Ağustos 1923 tarihinde onaylanmış; diğer devletlerin onay işlemlerinin de tamamlanmasıyla, 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu süreçte uluslararası antlaşmalar açısından izlenen politikaya aynı şekilde devam edilmiş; birbirinden farklı alanlardaki antlaşma ve sözleşmelerin yürürlüğe girmesi için gerekli adımlar atılmıştır.

Örneğin, 1905'te Roma'da kurulan Uluslararası Tarım Enstitüsü'ne üyeliğin, Lozan Antlaşması'yla yeniden yürürlüğe girmesi kabul edilmiş (md.99/4); Enstitü bünyesinde gerçekleştirilecek bitki hastalıkları ve

³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/6-44-12.

⁴ BCA, 30-18-1-1/9-18-18. Büro'nun 1930-1932 yıllarındaki toplantılarına Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Müsteşarı Hüsamettin Bey'in, 1933-1938 yıllarındaki toplantılara ise Hıfzıssıhha İşleri Umum Müdürü ve Sıtma Mücadele Reisi Dr. Asım İsmail (Arar) Bey'in katılımı uygun görülmüştür. BCA, 30-18-1-2/10-21-15; 19-24-11; 26-19-17; 35-21-13; 43-17-8; 53-24-20; 64-34-1; 73-28-16; 83-32-20.

⁵ BCA, 30-18-1-1/19-30-19, 06.05.1926; R.G.No: 408, 30.06.1926. Sözleşmede sonraki yıllarda yapılan değişiklikler de, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından takip edilmiş; 1949 yılındaki değişiklikler çerçevesinde Sözleşme'nin gereği bazı işlemlerin, artık Birleşmiş Milletler bünyesinde yürütülmesi kararı alındığında, Türkiye de, bu Protokol'ü 01.03.1950 tarihli ve 5571 sayılı Kanun'la onaylamıştır.

ATATÜRK DÖNEMİNDE ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR:
SÜREKLİLİK VE KATILIM

zararlıları hakkındaki kongreye davet edilen Türkiye'yi kongrede temsil için 20 Ağustos 1924 tarihinde Ziraat Vekaleti Müsteşarı Süreyya Bey seçilmiştir.⁶ Enstitü çalışmalarına düzenli katılım ve üyelik sürecinin başlatılması ise, sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. 1927 yılının başında Enstitü toplantısına Cumhuriyet Hükümetini temsilen Roma Büyükelçisi Suad Bey'in katılması uygun görülmüştür.⁷ 13 Ekim 1927 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından Enstitü'ye iştirak için 200.000 Frank ödenmesine ve üyeliğin 3. sınıf olarak devam etmesine karar verilmişse de⁸, 26 Ocak 1928 tarihli Enstitü Daimi Komitesi'ne sunulan raporda⁹ Türkiye'nin halen 1. sınıfa mensup bir devlet olarak Enstitü üyeliğini sürdürdüğü görülmüş; ancak bu yönde ödeme yapıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sonraki dönemde de, Enstitü'nün proje çalışmalarına katılım sürdürülmüştür.¹⁰

Bu kapsamda Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girişini takiben yürütülen çalışmalar, kongrelere katılımın ve uluslararası örgütlere üyeliklerin gerektirdiği bazı yükümlülüklerin de değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Nitekim 19 Şubat 1925 tarihinde Meclis'teki bütçe görüşmelerinde uluslararası kuruluşlara üyelikler ile kongrelere katılacak memurların yapacakları masraflar konusu da ele alınmıştır.

Aynı oturumda Yusuf Akçura, konuyu halefiyet ve devamlılık tartışmaları açısından önemli sayılabilecek bir şekilde, şu sözlerle değerlendirmiştir: *“Türkiye Cumhuriyeti, sabık Osmanlı İmparatorluğundan ayrı, onunla hiçbir teselsül olmayan müstakil bir vücud-ı hukukidir. Sizlerin tasvibinden de anlıyorum ki, bu hepimizin kani olduğu ve kabul ettiği bir esastır. Nasıl ki, Habsburglar imparatorluğunu taksim ederek müstakil Çekoslovakya Cumhuriyeti teessüs ettiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun vefatı sıralarında da tamamen müstakil bir Türkiye Cumhuriyeti teessüs etmiştir. Bu esasın hadısata dahiliye ve hariciyemizde birtakım netayici çıkmalıdır ve çıkmıştır ve çıkması icab eder. Ben bugün size burada o netayicin hepsini saymayı lüzumlu addetmiyorum. Yalnız Hariciye bütçesi münasebetiyle bu umde-i esasiyenin tespit edilmesini lüzumlu görüyorum”*.¹¹

⁶ BCA, 30-18-1-1/10-41-2, 20.08.1924; 11-47-8, 05.10.1924.

⁷ BCA, 30-18-1-1/23-12-18, 05.03.1927.

⁸ BCA, 30-18-1-1/26-55-13.

⁹ Asher HOBSON, *The International Institute of Agriculture: An Historical and Critical Analysis of Its Organization, Activities and Policies of Administration*, University of California Press, 1931, s. 334.

¹⁰ BCA, 30-18-1-2/22-57-12, 09.08.1931.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, İctima Senesi: 2, C 14, 60. İctima, s. 178.

Diğer taraftan, İcra Vekilleri Heyeti, 4 Ekim 1925 tarihinde Lozan Antlaşması'nın 99-103. maddelerinde bahsi geçen sözleşme ve beyannamelerin Türkçe'ye tercüme ve basımından doğacak masrafların ilgili bakanlıkların bütçelerinden karşılanması kararını almıştır.¹²

1925 yılının sonlarına gelindiğinde ise, bu konudaki gelişmelere Hariciye Vekaleti Bütçesi'ne uluslararası kuruluşlar ile kongrelere katılacak memurların yapacakları masraflar için ek ödenek tahsis edilmesi de dahil olmuştur.¹³

Bu durum, 1925 yılından itibaren söz konusu uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgüt üyeliklerinin, Cumhuriyet dönemi uluslararası hukuk gelişmeleri içinde giderek artan bir şekilde yer aldığını göstermektedir.

Söz konusu örnekler arasında 1907 yılında kurulan ve Osmanlı Devleti'nin de üye olduğu Uluslararası Halk Sağlığı Bürosu da bulunmaktadır. Cumhuriyet dönemine girildiğinde, Hükümet, 23 Mart ve 23 Ağustos 1925 tarihli kararnamelerinde 1907 tarihli Sözleşme'yi kabul ettiğini belirterek, Büro'nun senelik toplantısına katılmak üzere Hudut ve Sevahil-i Sıhhiye Müdür Vekili Dr. Galip Ata'yı görevlendirmiştir.¹⁴ Ayrıca İmparatorluk zamanında birinci sınıf olarak iştirak edilen üyeliğin aynı şekilde sürdürülmesi de, Hükümetçe kararlaştırılmıştır.¹⁵

Benzer şekilde, Temmuz 1924'te Stockholm'de toplanan ve Türk Hükümet temsilcilerinin de katıldığı Beynelmilel Posta Kongresi'nde kabul edilen Sözleşme ve düzenlemelerin Ekim 1925'e kadar yürürlüğe girmiş olması gerektiğinden, 1 Eylül 1925'ten önce onay işlemlerinin tamamlanması ve belgelerin İsveç'e gönderilmesine karar verilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin bu kararında, söz konusu Sözleşme ve eklerinin, "*terakkiyat-ı asriyeye tevfiikan*" onaylanmasına engel oluşturacak bir içeriği bulunmadığı da belirtilmiştir.¹⁶

¹² BCA, 30-18-1-1/15-63-8, 04.10.1925.

¹³ BCA, 30-18-1-1/16-71-15, 23.11.1925.

¹⁴ BCA, 30-18-1-1/23-19-1, 15-60-6.

¹⁵ BCA, 30-18-1-1/16-71-8, 11.11.1925. Sonraki dönemde, devletler tarafından ödenen iştirak hissesi miktarının faaliyetler için yeterli gelmediğinden bahsedildiği görülmektedir. Altın esası üzerinden yapılan ödemenin birçok devlet tarafından kabul edilmesi nedeniyle, Türk Hükümeti de, 15.625 franklık ödemenin altın üzerinden yapılması kararı almıştır. BCA, 30-18-1-1/ 23-20-18, 29.03.1927. 1939 yılında da benzer bir durumun yaşandığı, 22 Temmuz 1939 tarihli karardan anlaşılmaktadır. BCA, 30-18-1-2/88-72-5.

¹⁶ BCA, 30-18-1-1/13-27-15, 29.04.1925.

ATATÜRK DÖNEMİNDE ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR:
SÜREKLİLİK VE KATILIM

Yine aynı doğrultuda Hariciye Vekaleti, 1925 yılının sonlarında, otomobillerin uluslararası dolaşımı hakkında gerçekleşecek toplantıya katılım için çeşitli hazırlık çalışmaları yürütmüş¹⁷; 20 Nisan 1926 tarihinde Paris'te toplanacak olan toplantı hakkında Fransa Büyükelçiliği ile Hariciye Vekaleti'nin İstanbul Murahhaslığı arasında yürütülen çeşitli yazışmalar ve ortak mutabakatla kabul edilen hususların ardından, Türkiye'yi Nafia Vekaleti Müdür-i Umumi Muavini Nafiz Ziya Bey'in temsil etmesi ve kendisine imza yetkisinin de verilmesi kararlaştırılmış ve bildirilmiştir.¹⁸

Aynı yıl, Ticaret Sözleşmesi'nin 14. maddesiyle katılımı taahhüt edilen sınaî mülkiyetin korunması konusunda da gelişmeler meydana gelmiştir. Türkiye, 1883 tarihli Paris Sözleşmesi'nin 1911'de Washington'da tadil edilmiş metnine katılmayı taahhüt etmiş; 8 Ekim 1925'te La Haye'de yapılan toplantıda Paris Sözleşmesi tekrar değişikliğe uğrarken, toplantıya Türkiye Cumhuriyeti adına Mülkiyet-i Sinaîye Müdürü Reşat Bey ile önceki Mülkiyet-i Sinaîye Müdürü Mehmet Münir Bey katılmıştır.¹⁹

Görüldüğü üzere, 1926 yılına gelindiğinde, Lozan Antlaşması kapsamındaki uluslararası düzenlemelerin bir kısmı hakkında girişimlerde bulunulurken, bir kısmına ilişkin güncel gelişmeler yakından izlenmiştir.

Türkiye'nin 1912 tarihli Uluslararası Telsiz Telgraf Sözleşmesi'ne (md. 100/10) 30 Ağustos 1926'da katıldığı görülmektedir.

1926 yılındaki gelişmeler arasında özellikle Hariciye Vekaleti'nin ihtiyaç duyduğu bir meclis yorumu dikkat çekmektedir.

Şöyle ki, Hariciye Vekaleti'nin gönderdiği bir yazının ardından, Başvekalet tarafından 15 Nisan 1926 tarihinde T.B.M.M.'ne yapılan başvuruyla, söz konusu düzenlemelerin onay ve katılım işlemlerinin ne şekilde gerçekleşeceğinin belirlenmesi konusunda Meclis'ten bir tefsir kararı istenmiştir.

6 Mayıs 1926 tarihinde T.B.M.M. tarafından verilen 241 sayılı kararla, Lozan Antlaşması'nda sayılan düzenlemelerden, 100. maddenin 13. fıkrasında yer alan "...iktiza ettirdiği tadilâta Türkiye nail olduğunu gördüğü takdirde" gibi bazı ifadeler hakkında, belirtilen şartların gerçekleşip gerçekleşmediğinin araştırılarak tespit edilmesine ve ardından

¹⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HR.İM. 165/31-6, 7, 8; 175/31, 04.02.1926.

¹⁸ BCA, 30-18-1-1/17-88-15, 27.01.1926.

¹⁹ BCA, 30-18-1-1/15-60-18, 20.09.1925.

düzenlemelerin Meclis'e ayrı ayrı takdim edilmesinin gerektiğine karar verilmiştir.²⁰

Bu durum, Hükümetin ve özellikle Hariciye Vekaleti'nin söz konusu uluslararası düzenlemelerle ilgili özel olarak çalışması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Nitekim İcra Vekilleri Heyeti, 30 Ağustos 1927'de Lozan Antlaşması'nın 99. ve 100. maddeleri gereğince henüz tercüme edilmemiş ve basılmamış antlaşma ve sözleşmeler için bir komisyon kurulmasına ve bunların tercüme edilerek bastırılmasına karar vermiştir. Ayrıca konuyla ilgili kanun layihalarının hazırlanması için haftada en az üç gün, günde yedi saat çalışmak şartıyla, Hariciye Vekaleti Hukuk Müşaviri Ziya Bey'in başkanlığında, Milli Müdafaa Vekaleti haricinde her Vekaletten seçilecek birer uzmanın katılacağı bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.²¹

Görüldüğü üzere, bir yandan Medeni Kanun, Borçlar Kanunu gibi Türk hukuk devriminin temel taşları döşenirken, bir yandan da adım adım uluslararası alandaki teknolojik, toplumsal ve ekonomik gelişmeler de yakından takip edilerek, alınması gereken kararlar ve yapılması gereken işlemlere devam edilmiştir.

Aynı dönemde Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği, 23 Ağustos 1927'de toplanacak olan Münakalat ve Transit Umumi Konferansı'na Türkiye'yi de davet etmiş; İcra Vekilleri Heyeti, 6 Temmuz 1927'de bu daveti kabul etmiş²² ve Müdafaa-i Milliye ile Ticaret Vekaletlerinden seçilen bir heyet ile heyetin alacağı harcırahlar belirlenmiştir.²³ Ancak Lozan Antlaşması'nın 105. maddesinde belirtilen, demiryollarıyla uluslararası eşya taşımacılığına ilişkin düzenlemelerin yerine geçen 1924 tarihli Sözleşme'ye 3 Haziran 1930 tarih ve 1673 sayılı Kanun'la katılım sağlanmıştır.

1928 yılında Belgrad'da düzenlenen Beynelmülêl Asar-ı Edebiye ve Sınaiye Kongresi'ne müşahit sıfatıyla iştirak eden Belgrad Büyükelçiliği Baş Katibi İnyetullah Cemal Bey tarafından sunulan raporda, Lozan Antlaşması'nda verilen taahhüdün yerine getirilmediği, Türkiye'den

²⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, İctima Senesi: 3, C 25, 95. İctima, 06.05.1926, s. 42.

²¹ **BCA**, 30-18-1-1/25-48-9, 30.08.1927. Komisyon'un tercüme çalışmalarının tamamlanmasının ardından, basım işlerinin Vekaletlerce ayrı ayrı yürütülmesinin masraflı ve külfetli olacağı gerekçesiyle, 29 Ocak 1928 tarihinde Türk Ocağı Matbaası'nda basılması kararlaştırılmıştır. **BCA**, 30-18-1-1/27-77-12, 29.01.1928.

²² **BCA**, 30-18-1-1/25-42-7, 06.07.1927.

²³ **BCA**, 30-18-1-1/25-46-14, 11.08.1927. Türkiye, 1931 yılında Cenevre'de toplanacak olan Konferans'a da katılmıştır. Katılan temsilcilere İcra Vekilleri Heyeti tarafından konferansa iştirak, oy verme, gerektiğinde çekince koyma ve imza için yetki verilmiştir. **BCA**, 30-18-1-2/21-45-20, 24.06.1931; 30-18-1-2/22-56-8, 02.08.1931.

kanunlarının Bern Sözleşmelerine uygun hale getirmesinin istenmesine karar verildiği aktarılmıştır.²⁴ Bu doğrultuda söz konusu Sözleşme (Lozan Ticaret Sözleşmesi, md. 14/1), 25.05.1930 tarih ve 1619 sayılı Kanun'la²⁵ onaylanmıştır.

Görüldüğü üzere, Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti Devleti, henüz Milletler Cemiyeti üyesi olmadığı, üstelik Musul ve mübadele gibi sorunların peş peşe çözüm beklediği bir dönemde uluslararası hukukun önemli bir alanı olan antlaşmalar ve örgütler açısından verdiği taahhütleri yerine getirirken, aynı zamanda güncel gelişmelerin de içinde bulunmuştur. Bu durumun, Milletler Cemiyeti'ne üyelik sürecinin ardından, aynı şekilde istikrarlı olarak devam ettiği görülecektir.

1930'lu Yıllarda Uluslararası Antlaşmalar ve Milletler Cemiyeti Üyeliği

1930'lu yıllara gelindiğinde, Lozan Antlaşması'nın siyasi ve hukuki etkilerinin öncelikli olarak ortaya çıktığı konuların halledilmiş olduğu görülmektedir. Ancak Lozan Antlaşması'nda sayılan uluslararası antlaşma ve sözleşmeler ile uluslararası örgüt üyelikleri konusunda yeniden yürürlüğe giriş ya da katılım için gerekli işlemlerin tamamlanmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar o tarihe kadar bazıları hakkında işlem yapılmış ya da güncel gelişmelere iştirak edilmişse de, işlem yapılmayı bekleyen uluslararası düzenlemeler hala bulunmaktadır.

Bununla beraber, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuk ilişkileri açısından dönemin en önemli gelişmesi olan Milletler Cemiyeti üyeliğinin de, konuyla ilgili olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

²⁴ İcra Vekilleri Heyeti, Türk Hükümeti'nin Lozan Ticaret Sözleşmesi gereğince iltihak için yaptığı başvurusuna İsviçre'den Türkiye'nin tercüme konusunda ileri sürdüğü çekincenin hiçbir ülke tarafından kabul edilemeyeceği yönündeki görüşünü bildiren notadan başka bir cevap verilmediği, Japonya gibi gelişmiş devletlerden de sözleşmelere katılmayanların olduğu, Türkiye'nin çekincesinin dayandığı nedenlerin ortadan kalkmadığı, bu nedenle kayıtsız şartsız katılımın uygun olmayacağı yönünde karar almıştır. Bu kararda, Adliye Vekaleti'nin de 27.03.1930 tarihli görüşünde belirtildiği üzere, ülkenin bir süre daha yabancı eserlerden yararlanmaya olan ihtiyacının devam edeceği de dikkate alınarak, Lozan Antlaşması'nda da ileri sürülen çekinceden vazgeçmek suretiyle Bern Sözleşmesi'ne katılımın uygun olmayacağı sonucuna varılmıştır. *BCA*, 30-18-1-2/11-31-9, 14.05.1930.

²⁵ R.G.No: 1506, 29.05.1930. Türkiye tarafından 15 Mayıs 1930 tarih ve 1619 sayılı Kanun'la 6 Kasım 1925 tarihli La Haye tadillerine katılım sağlanan, sınıai mülkiyetin himayesine mahsus 20 Mart 1883 tarihli Paris İttihadı Mukavelenesiyle, ticaret eşyası üzerinde sahte mahreç işaretlerinin men'i hakkındaki 14 Nisan 1891 tarihli Madrid İtilafnamesinin, 2 Haziran 1934 tarihinde Londra'da yapılan ve Türk Hükümeti tarafından da imza edilmiş bulunan değişiklikler, 30 Ocak 1957 tarih ve 6894 sayılı Kanun uyarınca onaylanmıştır. R.G.No: 9529, 07.02.1957.

10 Ocak 1920 tarihinde kurulan Milletler Cemiyeti'nin kuruluş misyonu, uluslararası barış ve güvenliğin kolektif şekilde sağlanmasıyla birlikte, savaşı önlemekteki rolü başından itibaren sınırlı bulunmuştur. 1930'lara gelindiğinde dünya konjonktürünün değişmesi, Milletler Cemiyeti'nin yetersiz kaldığını ortaya koyarken, aynı zamanda uluslararası iş birliklerinin daha fazla dile getirilmeye başlanmasına da neden olmuştur.²⁶

Türkiye, 1926'da Musul sorununun çözümüne kadar Cemiyet'in düzenlediği silahsızlanma dahil tüm konferanslara katılmış; ancak bu tarihten itibaren Cemiyet ile arasında büyük bir mesafe koymuştur. 1930'da Türkiye'nin Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Avrupa Birliği İnceleme Komisyonu'na katılımı, Cemiyet'e yaklaşımını da değiştirmiştir. Sonuçta Türkiye, Cemiyet'e 18 Temmuz 1932'de üye olmuş; 17 Eylül 1934'te ise Milletler Cemiyeti Konsey üyeliğine seçilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası statükoya bağlı bir güç olduğunun statüko yanlısı büyük güçler tarafından da kabul edilmesi olarak değerlendirilmiştir. Nitekim uluslararası bir örgütün parçası olma gerekliliğini Cumhuriyet'in ilanından itibaren hissedilen Türkiye de, Milletler Cemiyeti bünyesindeki faaliyetlerini 1933'ten itibaren arttırmış; Cemiyet gerçek işlevini yerine getirmese de, diplomatik katkıda bulunmaktan kaçınmamıştır. Bu durum, şüphesiz Türkiye'nin diplomatik ilişkilerini çeşitlendirmesini de sağlamıştır.²⁷

Bu doğrultuda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyelik sürecinin, Lozan Antlaşması'nda sayılan uluslararası düzenlemelerle ilgili eksikliklerin de ele alınmasında bir yoğunluk yarattığı düşünülebilir. Ancak bu iki durum arasında bir bağlantının bulunup bulunmadığının tespiti için Milletler Cemiyeti Misakı'na bakılması yararlı olacaktır.

Milletler Cemiyeti Misakı'nın 24. maddesi²⁸, Cemiyet'in kuruluş sürecinde, uluslararası kurumlarla arasında bir çeşit bağlantı oluşturulmasının düşünüldüğünü göstermektedir. Sözleşmeye taraf devletlerin onayıyla uluslararası büroların Cemiyet'in hüküm ve nüfuzu altına girişinin öngörülmesi, söz konusu teşkilatların yapısının değiştirilmesi

²⁶ Dilek Barlas, "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında", **Uluslararası İlişkiler**, C 14, S 55, 2017, s. 95-99.

²⁷ Barlas, agm., s. 98-109.

²⁸ Milletler Cemiyeti Misakı, 24. madde: "*Ortak çok-taraflı antlaşmalarla önceden kurulmuş bulunan bütün uluslararası bürolar, bu antlaşmalara taraf olan devletlerin rızalarına bağlı olarak, Cemiyet'in otoritesi altına konulacaklardır. Uluslararası çıkara ilişkin işleri düzenlemek için bundan sonra kurulacak olan bütün uluslararası bürolar ve komisyonlar, Cemiyet'in otoritesi altına konulacaklardır*".

ATATÜRK DÖNEMİNDE ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR:
SÜREKLİLİK VE KATILIM

ya da onlara müdahale edilmesi anlamını taşımamakta; ortak menfaatleri geliştirmek için bazı tavsiyelerin belirlenmesi olarak anlaşılmaktadır. Ancak Misak'ın bu hükmünün varlığına rağmen, uygulamada sıkı bir bağ kurulamamıştır. Milletler Cemiyeti, ekonomik ve malî alanlar ile eğitim ve sağlık konularında birtakım çalışmalar yürütmekle birlikte, bu konuda varolan örgütlerle hukuksal bağlar oluşturulmasına olanak yaratmadığı gibi, böyle bir bağ kurulmasının pek istenmediği de ileri sürülmüştür.²⁹ Dolayısıyla Türkiye açısından her iki konu arasında doğrudan bir ilişki kurulamasa da, gerek Milletler Cemiyeti'ne, gerek çeşitli uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgütlere katılımın, Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefi çerçevesinde bütüncül bir şekilde değerlendirilebilmesi mümkündür.

Ancak her şekilde Cumhuriyet yönetiminin uluslararası antlaşmalar hakkında yapılacak işlemlerin hızlandırılması yönünde bir yaklaşımının ortaya çıktığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Özellikle bazı antlaşma ve sözleşmeler açısından *“taahhüdümüzün ifasına davet vukuunu beklemeksizin şimdiden iltihak olunması”* şeklinde alınan karar dikkat çekmektedir.

Örneğin, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 27 Nisan 1932 tarihli kararname ile hastane gemilerinin limanlarda resim ve vergilerden muafiyetine ilişkin 1904 tarihli Sözleşme³⁰ (md. 100/4) ve kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin 1906 tarihli Sözleşme³¹ (md. 100/14), bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Aynı şekilde, Lozan Antlaşması'nda katılım taahhüt edilen düzenlemelerden olan kadın ticaretinin yasaklanması hakkındaki 1904, 1910 ve 1921 tarihli sözleşmelerle (md. 100/5) ilgili olarak benzer bir yaklaşım sergilenmiştir. Hariciye Vekaleti tarafından 21 Nisan 1932 tarihli bir yazıyla *“Lozan Antlaşması'nın âkitlerince taahhüdümüzün ifasına davet vukuunu beklemeksizin derhal iltihak edilmesi muvafık görüldüğü takdirde”*, sözleşme hükümlerinin uygulanması için iç hukukta değişiklik yapılmasının ya da yeni hükümler kabul edilmesinin gerekli olup olmadığını araştırmak üzere Adliye ve Dahiliye Vekaletlerinin de katılacağı ortak bir komisyon kurulması teklif edilmiştir. Hariciye Vekaleti'nin bu teklifi, Hükümet

²⁹ Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, C II, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 235, 236; Cemil Bilsel, **Devletler Arasında Andlaşmalar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1936, s. 394.

³⁰ BCA, 30-18-1-2/28-31-5, 27.04.1932.

³¹ BCA, 30-18-1-2/28-32-3, 27.04.1932.

tarafından “*bahsi geçen mukavelelere şimdiden iltihak edilmesi*” şartı vurgulanarak, 27 Nisan 1932 tarihinde kabul edilmiştir.³²

Bu çerçevede 27 Nisan 1932 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında ortaya çıkan söz konusu düzenlemelere katılım iradesi, kısa süre içinde hayata geçirilmiştir. Ancak katılım konusunda yürütülen işlemler sonucunda hastane gemilerinin limanlarda resim ve vergilerden bağışıklığı hakkındaki 1904 tarihli Sözleşme’ye Türkiye, 8 Haziran 1932 tarihinde, kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanması hakkındaki 1906 tarihli Sözleşme’ye ise 17 Şubat 1933 tarihinde katılmıştır.

Ancak kadın ticaretinin yasaklanması konusundaki düzenlemeler açısından sürecin tamamlanması, daha geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu durumun, konuyla ilgili uluslararası düzenlemelerin kapsamının genişletilmesi için yürütülmekte olan çalışmalardan kaynaklandığı akla gelmektedir. Zira 11 Ekim 1933 tarihinde Cenevre’de düzenlenen fuhuş ve kadın ticareti ile ilgili sözleşme, 24 Ağustos 1934 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Hariciye Vekaleti tarafından yeni Sözleşme’nin, Lozan Antlaşması’nda öngörüldüğü üzere katılım gösterilen düzenlemeleri tamamlama ve varolan eksikliklerini giderecek nitelikte olması özellikle vurgulanmıştır. Sonuçta 1933 tarihli Sözleşme, 15 Nisan 1935 tarih ve 2693 sayılı Kanun’la tasdik edilmiş; Lozan Antlaşması’nda belirtilen tüm düzenlemeleri de kapsayacak şekilde geniş bir perspektif sunmuştur.

Benzer şekilde, otomobillerin uluslararası dolaşımı konusunda Lozan Antlaşması’nda yer verilen 1909 tarihli Sözleşme (md. 100/1), 1926 yılında Paris’te değişikliğe uğramış ve yeni bir sözleşme meydana getirilmiştir. Türkiye, 1926 tarihli Sözleşme’nin görüşmelerine katılmakla birlikte, Sözleşme’yi 14 Ocak 1933 tarih ve 2095 sayılı Kanun’la onaylamıştır.³³

Aynı şekilde, 1926 tarihli Esaretin Men’i Hakkındaki Sözleşme’nin T.B.M.M. tarafından 5 Haziran 1933 tarih ve 2273 sayılı Kanun’la onaylanmasıyla, Lozan Antlaşması’nın 100.maddesinin 12.fıkrasıyla verilen taahhüt yerine getirilmiştir. Zira 1926 tarihli Köleliğe Karşı Sözleşme’nin

³² BCA, 30-18-1-2/28-32-14, 27.04.1932.

³³ BCA, 30-18-1-1/17-88-15, 27.01.1926; 18-22-6, 28.03.1926. 20 Nisan 1926 tarihinde Paris’te gerçekleştirilen toplantı hakkında hazırlanan raporda, açılış ardından, çalışmaların alt komisyonlara ayrılarak sürdürüldüğü; esas olarak ortaya çıkan uluslararası anlaşmanın yalnızca otomobil dolaşımıyla sınırlı tutulmayarak, genel olarak karayollarındaki ulaşım konusunu kapsayacak şekilde yeniden bir sözleşme oluşturulmasının amaçlandığından bahsedilmiştir. Fransız makamları tarafından hazırlanan layiha, birçok ülkede yeknesak şekilde uygulanacak ulaşım konusunu düzenlerken; layiha hakkındaki görüşmeler, idari ve teknik olarak iki ayrı komisyonda yürütülmüş ve alınan kararlar sonradan komisyonların birlikte toplanmasıyla birleştirilmiştir. BCA, 230-0-0-0/150-58-2.

ATATÜRK DÖNEMİNDE ULUSLARARASI ANTLAŞMALAR:
SÜREKLİLİK VE KATILIM

giriş kısmında, hem 1885 tarihli Berlin Umumi Senedi, hem 1890 tarihli Brüksel Genel Senedi, hem de 1919 tarihli Saint Germain En Laye Antlaşması'na atıf yapılmıştır (md. 100/12).

Başka örneklerde de görüldüğü üzere, Türkiye, güncel gelişmeleri takip etmekle beraber, Lozan Antlaşması'ndaki taahhüt kapsamındaki düzenlemeyi onaylamadan, daha geniş kapsamlı oluşturulan yeni düzenlemeyi onaylayarak taahhüdünü yerine getirmiştir.

Sonraki yıllarda Lozan Antlaşması kapsamındaki uluslararası antlaşma ve sözleşmelerden onaylanarak yeniden yürürlüğe girenler veya katılım sağlananlarla ilgili gelişmeler devam etmiştir.

Bu çerçevede Türkiye, 1933 yılında afyon konusundaki düzenlemelere (md. 100/9) 14 Ocak 1933 tarih ve 2108 sayılı Kanun'la³⁴; gümrüğe tabi vagonların kurşunlanması hakkındaki Protokol'e 4 Mart 1933'te³⁵; transit serbestliği ve deniz kıyısından yoksun devletlerin gemi bayrağına sahip olma haklarının tanınmasına ilişkin 1921 tarihli Sözleşme'ye (md.101, 102) 27 Haziran 1933 tarihinde katılmıştır.

1934 yılında Paris'te 24.4.1926'da imzalanan otomobil seyrüseferine ait beynelmilel sözleşme belgesinin Fransa Hariciye Nezareti'ne verilmesi gerçekleşirken³⁶; 1935 yılında filoksera (phylloxyra) hastalığına karşı alınacak tedbirlere ilişkin uluslararası Sözleşme ve Protokol'e (md. 100/8) Türkiye, 16 Ocak 1935 tarihinde katılmıştır.

Bu noktada, filoksera konusundaki düzenlemelerle ilgili olarak Lozan Antlaşması'ndaki taahhüdün değerlendirilme usulü dikkat çekicidir. Zira Hariciye Vekaleti tarafından Ziraat Vekaleti'ne filokseraya karşı alınacak tedbirlerle ilgili düzenlemelere *“hemen iltihak etmek mi, yoksa muahede âkitlerince bu taahhüdümüzün yerine getirilmesi istenilinceye kadar*

³⁴ R.G.No: 2314, 26.01.1933.

³⁵ Hariciye, Gümrük ve İnhisarlar ile Nafia Vekaletlerinin teklifleri üzerine 15 Mayıs 1886 tarihli Protokol'ün yerine kaim olmak üzere kabul edilmiş olan 18 Mayıs 1907 tarihli Protokol'e iltihak edilmesine karar verilmiştir. **BCA**, 30-18-1-2/34-15-20, 04.03.1933. Bu katılım, İsviçre Hükümeti'ne bildirilmiş; İsviçre, şimdiye katılan devletlerin aynı zamanda demiryollarının teknik birliği hakkındaki 1886 tarihli Sözleşme ile 18 Mayıs 1907 ve 14 Aralık 1912 tarihli Protokollere de, birbirlerini tamamlamaları nedeniyle katıldıklarını bildirmiş; Türk Hükümeti'ne söz konusu düzenlemelere de katılmayı isteyip istemediği sorulmuştur. Türkiye, gümrüğe tabi vagonların kurşunlanması konusundaki düzenlemeye yalnızca Şark Demiryolları ile sınırlı olarak katılım gösterildiğini; aynı şekilde Şark Demiryolları faaliyet alanı ile sınırlı tutulmak suretiyle, diğer düzenlemelere de iştirak edilebileceğini bildirmiştir. **BCA**, 30-18-1-2/4-1-14, 08.01.1934.

³⁶ 1926'da Paris'te imzalanan sözleşmenin tasdiknamesini Fransa Hariciye Nezareti'ne sunulması ve bu husustaki zabıtnamenin imzalanması için Paris Büyükelçisi Suat Bey yetkilendirilmiştir. **BCA**, 30-18-1-2/43-18-2, 03.04.1934.

beklemek mi doğru olacağı” sorulmuş; Ziraat Vekaleti, bu düzenlemelere katılmak için ilk önce mücadele kanunlarının bu sözleşme hükümlerine göre değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak konuyla ilgili bir kanun layihası hazırlanmakla birlikte, henüz kanunlaşmadığını da belirtmiştir. Halbuki İktisat Vekaleti de, söz konusu düzenlemelere katılmamaktan dolayı, Türkiye’de üretilen üzümlerin Trieste yoluyla Almanya’ya transit gönderilmesine İtalya Hükümeti’nce izin verilmediğini, bu yıl da aynı zorlukla karşılaşmamak için adı geçen düzenlemelere hemen katılımın gerektiğini Ziraat Vekaleti’ne bildirmiştir. Bu doğrultuda Ziraat Vekaleti tarafından İcra Vekilleri Heyeti’ne sunulan tezkerede, layihanın kanunlaşmasındaki gecikmenin giderilmesi ve dış ticaretin bozulmaması için adı geçen düzenlemelere katılım kararının hemen alınması istenmiştir. Nitekim İcra Vekilleri Heyeti de, 16 Ocak 1935 tarihinde söz konusu sözleşmelere katılma kararını almıştır.³⁷

Görüldüğü üzere, uluslararası hukukun geniş düzenleme alanı çerçevesinde doğacak sonuçlar, Türkiye tarafından da her açıdan ele alınmıştır.

1937 yılında ise denizlerde çatma, yardım ve kurtarma işlerine ilişkin bazı kuralların birleştirilmesi hakkındaki 1910 tarihli Sözleşme’ye (md. 100/3) Türkiye, 9 Haziran 1937 tarih ve 3226 sayılı Kanun³⁸ ile katılmıştır. Bu noktada 1929 tarihli Deniz Ticaret Kanunu’nun çatmaya ilişkin 1275-1280.maddeleri, 1913 tarihli Alman Kanunu’ndan resepsiyon yoluyla alınması önemlidir. Zira söz konusu Alman Kanunu, 1910 tarihli Sözleşme’nin ruhuna uygun bir şekilde düzenlendiği ve Türkiye tarafından da aynen benimsendiği için, Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması’ndaki katılım taahhüdünü fiilen gerçekleştirmiş olmaktadır.³⁹

³⁷ BCA, 30-18-1-2/51-3-11, 16.01.1935.

³⁸ R.G.No: 3638, 23.06.1937.

³⁹ Galip Gültekin, “Deniz Hukuku, Çatma, Kurtarma ve Yardım”, Cemil Bilsel’e Armağan, İ.Ü.Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1939, s. 620.

SONUÇ

Görüldüğü üzere, daha barış görüşmeleri sürerken ekonomik ve teknik iş birlikleri konusundaki uluslararası gelişmelere Ankara Hükümeti'nin katılımcı yaklaşımı, Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından da, her alanda açıkça devam etmiştir.

Barış Antlaşması'nda 99., 100., 101-105. maddeleri ile Ticaret Sözleşmesi'nin 14.maddesinde yer verilen uluslararası düzenlemeler hakkındaki yeniden yürürlüğe girme veya katılım taahhüdü, Atatürk döneminde büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Bu durum, hukukî dayanağını Lozan Antlaşması'ndan alan eşitlik ve karşılıklılık esaslarına dayalı uluslararası hukukun antlaşmalar ve örgütler alanında Türkiye'nin vazgeçilmez bir aktör olduğu ve önemli bir rol üstlendiği gerçeğini de göstermektedir. Atatürk'ün çağdaşlaşma hedefinin, iç hukukta olduğu gibi, uluslararası hukukta da sağlanmasında, söz konusu uluslararası antlaşma ve sözleşmeler ile uluslararası örgüt üyeliklerinin payı, bu açıdan gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı (BOA) ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri (BCA)

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 165/31.

Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1): 6-44-12; 9-18-18; 10-41-2; 11-47-8; 13-27-15; 15-60-18; 15-63-8; 16-71-8; 16-71-15; 17-88-15; 18-22-6; 19-39-19; 23-12-18; 23-19-1; 23-20-18; 25-42-7; 25-46-14; 25-48-9; 26-55-13; 27-77-2.

Başbakanlık Kararlar Daire Başkanlığı (1920-) (30-18-1-2): 4-1-14; 10-21-15; 19-24-11; 11-31-9; 21-45-20; 22-56-8; 22-57-12; 26-19-17; 28-31-5; 28-32-3; 28-32-14; 34-15-20; 35-21-13; 43-17-8; 43-18-2; 51-3-11; 53-24-20; 64-34-1; 73-28-16; 83-32-20; 88-72-5.

Nafia Vekaleti (230-0-0-0): 150-58-2.

Kitap ve Makaleler

Barlas, Dilek, “Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında”, **Uluslararası İlişkiler**, C 14, S 55, 2017, s. 93-111.

Bilsel, Cemil, **Devletler Arasında Andlaşmalar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1936.

Bilsel, Cemil, “Türkiye’nin Beynelmilel Hayatı”, **Milletlerin Hukuki Hayatı Serisinden Türkiye**, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1940.

Gültekin, Galip, “Deniz Hukuku, Çatma, Kurtarma ve Yardım”, **Cemil Bilsel’e Armağan**, İ.Ü.Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1939, s. 609-641.

Hobson, Asher, **The International Institute of Agriculture: An Historical and Critical Analysis of Its Organization, Activities and Policies of Administration**, University of California Press, 1931

Meray, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, C. II, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Örsten Esirgen, Seda, “Lozan Barış Antlaşması Çerçevesinde Halefiyet ve Devamlılık Tartışmaları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 72, S 1, 2023, s. 381-415.